

3 травня 2023

Програма церемонії вшанування пам'яті жертв з нагоди 78-ї річниці завершення війни та визволення концтаборів

- Музичний твір** **Соната для скрипки опера 31. № 2, 1 Пауля Гіндеміта**
Твори Пауля Гіндеміта (1895-1963) були заборонені до виконання за часів нацизму. Це стало причиною його еміграції до Швейцарії, а згодом до США.
- Привітання** **Професор д-р. Олівер фон Врохем**
Директор Фонду гамбурзьких меморіалів та навчальних місць
- Промова** **Д-р Петер Ченчер**
Перший бургомістр вільного ганзейського міста Гамбурга
- Музичний твір** **Aubade voor fluit solo, опера 19 а., Маріус Гендрікус Флотуїс**
Маріус Гендрікус Флотуїс (1914-2001) написав цей твір у 1944 році в концтаборі Вюхт для свого товариша по неволі.
- Промова** **Барбара Пьотровська**
Дочка в'язня концтабору Нойєнгамме та в'язня концтабору Равенсбрюк
- Музичний твір** **Вігала, Ільзе Вебер**
Ільзе Вебер (1903-1944) у Терезієнштадті складала пісні, які грала і співала на гітарі дітям у лазареті для розради. У 1944 році вона добровільно супроводжувала дітей свого лазарету до Аушвіцу і була вбита там у газовій камері.
- Промова** **Бальбіна Реболлар**
Президент іспанської асоціації Amical de Neuengamme
- Привітання** **Клаудія Рот**

Державний міністр з питань культури та ЗМІ

Музичний твір "Мавританські солдати" (адаптація: Томас Беттгер)
Написаний у 1933 році в'язнями концентраційного табору Бергермур.

Музичний супровід лауреатів та стипендіатів Förderverein Jugend musiziert: **Айла Неллес** (сопрано), **Нане Шульц** (флейта), **Магдалена Манке** (скрипка), **Роха Неллес** (віолончель), **Кіян Хуанг** (гітара)

Згодом відбудеться церемонія покладання вінків до колишнього бункера для ув'язнених.

Музичний супровід: **Саманта Райт** (кларнет)

Олівер фон Врохем

Шановна пані Пьотровська,

шановний пане перший бургомістр д-р Ченчер,

шановна пані Державний міністр Рот,

шановні представники Сенату, Парламенту та консульського корпусу,

шановний президенте Іспанського Амікалу, шановна Бальбіна Реболлар,

пані та панове,

дорогі друзі,

Ми хотіли б разом з Вами вшанувати 78-у річницю закінчення війни та звільнення концтаборів. Від імені всього колективу я хотів би тепло привітати Вас як член правління Фонду та директор Меморіалу концтабору Нойєнгамме.

Мені дуже приємно, що сьогодні серед нас знову присутні делегації асоціацій-членів Amicale Internationale KZ Neuengamme та члени родин колишніх в'язнів Нойєнгамме з Бельгії, Німеччини, Франції, Нідерландів, Польщі, Швеції, Ізраїлю, Іспанії та України. Ми особливо цінуємо те, що, окрім Барбари Пьотровської з Варшави, яка виступить після першого бургомистра, пана Ченчера, Лівії Френкель та Елізабет Мазур-Кішиновскі зі Стокгольма, Натана Гроссманна з Мюнхена та Діти Краус з Нетанії, інші в'язні концтаборів, незважаючи на свій поважний вік та втомлюючи дорогу, з нами. Протягом цих днів вони також зроблять свій внесок у нашу програму розмовами з очевидцями та в кафе розповідей. Щиро дякуємо за це.

Уповноважена федерального уряду з питань культури та ЗМІ, державний міністр Рот, вже в дорозі і виступить перед нами наприкінці заходу. Її присутність та присутність першого бургомистра свідчить про те, що на рівні федеральної землі та на рівні федерального уряду вшанування пам'яті про нацистські злочини відіграє значну роль. Капітуляція Гамбурга без бою 3 травня 1945 року відбулася всього за кілька днів до закінчення війни і звільнення Німеччини від націонал-соціалізму.

В'язнів концтабору Нойєнгамме раніше поспіхом вивозили нацистські еліти міста. Десятки тисяч з них загинули в останні тижні війни на маршах смерті, в таборах смерті від недоїдання і виснаження або стали жертвами масових вбивств. Близько 7 000 з них загинули 3 травня в Любекській затоці. У дні, що передували капітуляції Німеччини 8 травня, ті, хто вижив, жили

між страхом і надією. Тому, у зв'язку з встановленням 8 травня як дня пам'яті в Гамбурзі, очевидно, що і попередні дні також мають бути визнані днями пам'яті.

Про злочини, скоєні в концтаборі Нойєнгамме, громадськість Гамбурга дуже довго не згадувала. Лише з 2005 року вся ця територія використовується для документування, як місце пам'яті, навчання та активного обміну. Сьогодні ми знову збираємося у цьому меморіалі пам'яті жертв нацистських злочинів, щоб вшанувати пам'ять про скоєні тут злочини і згадати, наскільки важливим залишається протистояння неліберальним рухам і боротьба за демократію та права людини на тлі історичних масових злочинів, що були вчинені на території Німеччини.

Ми вдячні за численні зв'язки, які ми маємо в різних країнах Європи завдяки співпраці з об'єднаннями колишніх в'язнів та їхніх родичів. Ми висловлюємо велику вдячність усім їм за збереження пам'яті про місця нацистських злочинів і за те, що неодноразово привертати увагу громадськості до теми опору.

Серед нас є люди, які пережили переслідування і насильство в концтаборі Нойєнгамме, люди поважного віку. Багато з них не змогли приїхати, але в думках вони з нами. Чим менше колишніх в'язнів можуть свідчити, тим важливішим для нас стає збереження їхньої пам'яті, їхнього досвіду, їхніх побажань для майбутніх поколінь.

Багато в'язнів концтабору Нойєнгамме також відійшли у вічність минулого року. Я хотів би зачитати імена тих, хто помер і про смерть яких ми дізналися за останні 12 місяців.

Марсель Байо, Тереза Будьє, Дімітріос Ефтіміадіс,

Геді Фрід, Арон Гросс, Альберт Еміль Гарньє,

Марго Хойманн, Лізелотта Іврі, Адріанус ван Лібург,

Іван Москович, Роже Мансо, Жан Ріго,

Нахум Ротенберг, Паула Шем'явіц,

Каміла Сєглова, П'єр Віньєс.

Робота меморіалів концентраційних таборів, що є центральними місцями для вшанування пам'яті, зазнає сильного впливу поточних подій. Наприклад, вже другий рік поспіль ми вшановуємо пам'ять жертв концтаборів 3 травня на тлі триваючої агресивної війни Росії проти України, яка порушує міжнародне право і принесла нескінченні страждання багатьом людям. Війна також змінює нашу роботу і наш погляд на культуру пам'яті у Східній Європі. З нами зв'язалися нащадки в'язнів концтабору Нойєнгамме з України, для яких історії їхніх родичів накладаються на досвід іншої війни. Разом з добровільною організацією "Друзі Меморіалу

концтабору Нойєнгамме", приватною ініціативою та у співпраці з мережею підтримки в'язнів нацистських переслідувань в Україні ми намагаємося підтримувати їх. Сьогодні серед нас є кілька родичів в'язнів з України, і я хотів би тепло привітати їх.

Навіть через майже 80 років після закінчення Другої світової війни багато нацистських злочинів, особливо тих, що мали місце у Східній Європі, все ще залишаються недослідженими, а багато біографій нацистських переслідувачів, а також тих, хто здійснював ці злочини, досі не розказані. Меморіальна робота - це, по суті, також і дослідницька робота. Тому ми дуже вдячні, що маємо можливість підтримувати контакти з українськими науковцями за підтримки федеральних фондів. Ми також намагаємося підтримувати контакти з науковцями з Білорусі та Росії, які зазнали державних репресій і продовжують працювати - часто в еміграції - над висвітленням нацистських злочинів.

Як і минулого року, ми не запросили на вшанування консульські представництва Росії та Білорусі через війну, що триває. Однак ми, звичайно, покладемо вінок жертвам концтаборів з цих країн.

Наприкінці свого привітального слова я хотів би подякувати всім учасникам. Окрім доповідачів, я також хотів би відзначити музичний внесок у наше вшанування від молоді, що запезпечує музичний супровід, і, під час церемонії покладання вінків, від Саманти Райт. Велика подяка також тим, хто зробив цю програму можливою сьогодні, в минулі дні і в майбутні дні, наприклад, д-ру Александру Фройдево і Юліані Подлазі. Я дякую вам, хто сьогодні тут, за вашу підтримку і за те, що ми вшановуємо пам'ять разом!

Після церемонії вшанування ми разом підемо до бункера колишнього табору для ув'язнених, щоб провести там меморіальну церемонію.

На цьому я передаю слово першому бургомістру.

Translation / Übersetzung: Marta Rosavytzka

Петер Ченчер

Шановний професоре фон Врохем,
шановні пані та панове,

3 травня 1945 року Гамбург був переданий британським військам.

Ще до закінчення війни та офіційної капітуляції Німеччини 8 травня СС почали ліквідовувати сліди націонал-соціалістичних звірств у нашому місті.

Концентраційний табір Нойенгамме було очищено, а в'язнів відправлено на так звані марші смерті.

Тисячі людей загинули під час цього або пізніше стали жертвами бомбардувань союзників, коли перебували на кораблях у Любекській затоці.

Багато інших в'язнів філіалів концтабору Нойенгамме - військовополонені, примусові робітники - були звільнені після 3 травня і - часто серйозно хворі та травмовані ув'язненням - мусили будувати нове життя у важких умовах.

Шановні пані та панове,

сьогодні ми відзначаємо 78-му річницю звільнення концтабору Нойенгамме разом з тими, хто вижив, і нащадками колишніх в'язнів.

Я хотів би особливо привітати тих, хто приїхав сюди, деякі з них здалеку.

- Пані Лівія Френкель [Швеція],
- пані Діта Краус [Ізраїль],
- пані Елізабет Мазур-Кішиновскі [Швеція],
- пан Натан Гроссманн [Німеччина],
- пані Барбара Пьотровська (Польща), яка незабаром звернеться до нас.

Будучи дітьми та молодими людьми, вони зазнали найбільших страждань у концтаборі Нойенгамме, а багато хто втратив своїх найближчих родичів.

Шановні пані та панове,

спочатку, після закінчення війни, мало хто мав сміливість протистояти злочинам націонал-соціалізму.

На місці колишнього концтабору була побудована в'язниця, яку закрили лише у 2006 році.

Протягом багатьох десятиліть колишні в'язні разом з асоціацією "Amicale Internationale de Neuengamme" працювали над тим, щоб тут був збудований гідний меморіал.

Сьогодні колишній концтабір Нойєнгамме - це місце пам'яті, навчання та зустрічей, яке відвідує багато молодих людей.

Фонд гамбурзьких меморіалів і місць навчання прагне продовжувати історичні дослідження, інтерв'ю з сучасними свідками та архівування спогадів колишніх в'язнів і примусових робітників концтаборів.

Таким чином, гамбурзькі меморіали роблять важливий внесок у збереження пам'яті про жертв націонал-соціалізму - як вшанування пам'яті жертв і як нагадування для майбутніх поколінь.

Адже демократію не можна захистити лише за допомогою конституції, органів безпеки та судів.

Ми самі повинні захищати її щодня - шляхом послідовних дій проти антисемітизму, популізму та дискримінації, з чіткою позицією щодо людяності, толерантності та свободи.

Щиро дякую!

Translation / Übersetzung: Marta Rosavytzka

Барбара Піотровська

Ці спогади про Другу світову я записала через кілька днів після річниці збройного нападу росії на Україну (24.02.2022). Жах Другої світової війни знову ожив. Люди гинуть, тікають, міста і села руйнуються. Мирне населення страждає. І безжальний агресор знову суне навалою.

Сьогодні нас об'єднує необхідність ушанувати пам'ять усіх постраждалих і загиблих у концтаборі Нойенгамме. Ми хочемо, щоб пам'ять про трагічну долю людей у концтаборах залишалася нам як застереження проти ненависті, презирства та жадоби до влади, що призводять до воєн і нелюдського ставлення до беззахисних жертв.

Мої спогади – дитячі – складаються переважно з образів тодішніх подій, ситуацій і пояснень батьків.

Я народилася 30 листопада 1935 року в Лемберзі, тепер – Львові (нині Україна). Мій батько Антоній Стахович, інженер, був старшим асистентом у Львівській політехніці, а також працював на Польському радіо. Моя мати, Марта Стахович, була бухгалтеркою.

У квітні 1939 року мого батька з родиною перевели по роботі до Варшави.

Друга світова війна почалася для Польщі у вересні 1939 року. Мені тоді не було ще й чотирьох років. 1 вересня нацистські війська вторглися до Польщі із заходу. Наша родина, як і тисячі інших польських мешканців, втекла від німців на схід – до Лемберга. Але радянський напад 17 вересня 1939 року зупинив нас, і ми повернулися до Варшави. Наша країна була поділена на дві окупаційні зони. Нормальне життя, нормальне дитинство закінчилося.

Школи, університети та культурні центри були закриті. Польську мову та історію було заборонено вивчати. В окупованій Польщі почалися особливо жорстокі переслідування мирного населення, відбувалася ліквідація інтелігенції та наукової еліти, переслідування єврейського населення. Загарбники розстрілювали та вішали мирних жителів на вуличних стратах, вивозили людей до трудових та концтаборів. Відбувалася германізація польських дітей.

Із польських територій, окупованих Червоною Армією, людей масово вивозили вглиб Радянського Союзу та до трудових таборів, гулагів. У 1940 році радянська влада розстріляла понад 20 тисяч інтернованих польських офіцерів, вищих урядовців та інтелігенції. Ці події називають «Катинською бійнею». Лише одного: перетворити переможений польський народ на позбавлену думок і сил просту робочу силу.

Я, тоді маленька дівчинка, у страху, чекала щодня зі своєю мамою, чи повернеться батько з роботи. Батько, який після переведення зі Львова мав відкрити й вести радіостанцію поруч із Варшавою, не зміг говорити ні про роботу, ні про свою освіту. Він працював техніком міського управління газопостачання.

Коли я пішла в дитсадок, а в 1942 році – у перший клас початкової школи, мої батьки та знайомі домовилися, що групу дітей (п'ять-шість) приводить до школи і забирає лише хтось один із батьків, аби дорослі не були в небезпеці бути захопленими під час облав, організованих німцями на вулицях.

У школі писали не в зошитах, а грифелями на дощечках, бо коли траплялася перевірка німцями, з дошки все можна було швидко стерти. Діти знали, що треба казати, що вони просто граються і малюють.

Я пам'ятаю, я чую сигнали повітряної тривоги, бачу язика полум'я і палаючі будинки, пам'ятаю, як це, ховатися і жити у підвалах.

В умовах жакливого терору виник рух опору, що здійснював такі дії, як видання підпільних журналів, організація таємних курсів, лекцій і культурних зборів, заснування таємних радіостанцій, проведення диверсій та збройних нападів. У Польщі найбільшою організацією руху опору була вітчизняна армія, «Армія Крайова», АК. Усі акції руху опору окупанти карали масовими репресіями, в тому числі й проти мирного населення.

У квітні 1943 року спалахнуло повстання у Варшавському гетто – драматичне, сповнене гідності повстання єврейського населення проти нищення. Повстання було криваво придушено, а тисячі євреїв було вбито чи вивезено до таборів знищення та праці.

Варшавське повстання почалося 1 серпня 1944 року. На жаль, радянська Червона Армія, що стояла за Віслою, не підтримала повстанців. Бомбардування, обстріли з важкої артилерії та прямі зіткнення у нерівному бою з окупантами тривали 63 дні. Пам'ятаю, що ми тоді переховувалися у підвалах. Не вистачало їжі та води. Пам'ятаю, діти допомагали мамам готувати перев'язувальні матеріали для санітарів. Я досі чую гуркіт снарядів із залізничних гармат. І знову дитячі страхи: Що буде? Чи ми виживемо? Тільки б лишитися з мамою і татом! Тисячі повстанців і мирних жителів були вбиті або жорстоко закатовані під час повстання.

Близько 600 тисяч варшав'ян пройшли через пересильний табір «Дулаг 121» у Прушкові під Варшавою, куди німці переправляли людей через селекцію, - на примусові роботи до Третього Райху, на ув'язнення у таборах, на переселення.

Після вигнання населення з Варшави та розграбування майна, будівлі підпалювалися та підривалися.

Пам'ятаю, як нас вигнали з дому. Це було 29 вересня 1944 року – останні дні повстання. Нас загнали до Прушкува і помістили в табір «Дулаг 121». У пам'яті залишилися образи вулиць – руїни будинків, трупи людей і тварин, нацисти зі зброєю. Умови життя в цьому таборі були жахливими, а страху розлуки з родини було неможливо позбутися.

На початку жовтня 1944 року, після селекції в пересильному таборі, мене великим сімейним транспортом разом з батьками вивезли до Німеччини. Нас запхали разом – близько 80 чоловік у вагоні для худоби, без місць для сидіння, з дірою в підлозі замість туалету та маленьким загратованим віконцем під дахом вагону. З цього транспорту чоловіків і хлопців віком від 16 років, у тому числі мого батька, вивезли до концтабору Гамбург-Нойенгамме. Їм сказали, що їх поведуть у лазню, але вони так і не повернулися. Тоді я востаннє бачила свого батька. Там він і помер після двох місяців табору, 8 грудня 1944 року, у віці 44 років.

Під час тривалої зупинки потяга і відділення одних людей від інших я чула бадьору музику, що доносилася зі складу, а через вікно у вагоні бачила чоловіків, які котили великі бетонні колеса. Такий образ того місця залишився у мене і донині.

У мене є лист, якого батько написав родині 26 листопада 1944 року. Він хвилювався за нас із мамою, назвав свій номер бараку, 4, та свій табірний номер – 54925.

Жінок і дітей із цього транспорту вивезли до концтабору Равенсбрюк. Пам'ятаю жах. Було темно, а коли відчинили двері вагону, то нам наказали вистрибувати. В очі світили прожектори, стояла шеренга есесівців із гавкаючими собаками та наглядачки з нагайками. Були випадки переламів ніг і рук. Нас запхали у величезний намет. Умови були жахливі: залишки якоїсь соломи, брудні, подрані ковдри, воші, холод, жахливі санітарні умови.

Мама знайшла місце коло стіни намету, біля входу. Перед наметом стояли великі відра – як туалет. Панував страх розлуки матерів і дітей есесівцями і охоронцями, що били в'язнів. Був голод. Пам'ятаю, що коли наші мами виходили з намету, наприклад, щоб отримати їжу або піти на роботу, то ми, діти, сиділи біля входів у намети і чекали на їхнє повернення. То були жахливі години.

Після тижнів перебування в наметі жінок із дітьми вивозили до різних підрозділів, які підпорядковувалися концтабору Равенсбрюк, - на роботу.

Мене разом із мамою та з великою групою жінок з дітьми взяли працювати на ферму в село Клептоу. Там діти сиділи в зачинених приміщеннях, а матері йшли на роботу. Власник

садиби, фермер, знущався над жінками з Варшави, які не звикли до сільської роботи. Він бив жінок, які стояли на колінах або нахилилися, щоб працювати, змушуючи їх робити все на прямих ногах. Пригадую, як мою маму принесли в нашу комірчину непринятною – вона була побита. Мій жах і страх за життя моєї мами був невимовний. Ми з дітьми намагалися її врятувати. І лише через довгий час потому вона прийшла до тям.

Після завершення сільськогосподарських робіт нас відвезли до чоловічого підрозділу концтабору Равенсбрюк, цегельні Цеденік. Пам'ятаю свій страх, коли наші мами пішли на роботу, а нас, дітей, знову закрили. Подібний страх був і на наступному місці примусової праці матерів – на цукровому заводі. Нас наштотували у приміщення з двоярусними ліжками, де були жахливі санітарні умови і де нас мучили всюдишущі воші.

У березні 1945 року нас вивезли в район міста Єна. Кінець війни був близький, це всі знали. Щоб приховати сліди злочинів – концтабори, місця примусової роботи – нацисти гнали в'язнів на марші смерті. Тих, хто не міг ходити, розстрілювали. Що думали і відчували і, хто стріляв? На марші смерті, у віці дев'яти років, я пережила моменти жаху, ситуації, в яких ми з мамою були на межі смерті. Дві події назавжди стали символами у моєму житті.

Люди в районах, які ми перетинали, іноді кидали нам їжу. Одного разу я змогла впіймати яблуко. Я їла його, тримаючи середину в руці. Нам назустріч ішли чоловіки, полонені – наче скелети у смугастих робах. Один із них кинувся на мене і вирвав у мене огризок яблука. Мій жах, мій плач і мамин голос: «Запам'ятай, Басю, який він, цей чоловік, жахливо голодний і рішучий – тому не бійся». Відтоді яблуко в моїй родині стало чимось на зразок символу.

Друга пам'ятна подія маршу смерті: мої ноги такі побиті, що я не можу ходити. Що мені загрожує? Смерть. Вранці мама нишком вибирається зі спального місця, дістає низеньку коляску і в цій колясці везе мене, уже дев'ятирічну дівчинку – тягне, штотухає. Сама мама, німецька, голодна, знаходить достатньо душевних і фізичних сил, щоб надати допомогу, щоб врятувати свою дитину, заради нас. Це приклад героїзму моєї матері.

Марш смерті привів нас під Ваймар. Велику групу людей розмістили в сараях на фермі. Нас охороняв фермер із рушницею. Був квітень 1945 року. Із заходу вже чулися звуки бою. Дорослі працювали на фермі. Їсти нам давали щось зовсім жалюгідне, але запам'ятався суп, який варився на плиті: картопля і капуста, вимочені в молоці. До цього дня я вважаю, що це був найкращий суп у моєму житті. Звідки взялося молоко? Нашим мамам дали молочні картки, на які вони десь поблизу місця нашого перебування змогли знайти це молоко.

Одного разу ми, діти, бігли перед нашими мамами, які поверталися з молоком, а по обидва боки вулиці стояли хлопці з гітлерюгенду з націленими на нас і на наших мам рушницями. Подив і жах – як таке може бути? Ми чуємо звуки бою, програли німцями війну, перед нами свобода, а вони хочуть стріляти? Наші матері кричали цим хлопцям: «Що ви робите? У вас вдома є мами, брати і сестри, а ви хочете стріляти в нас – беззахисних, невинних? Війна закінчується, фронт наближається – ви також загинете!» Ці молоді люди здалися. Вони не стріляли по нас. У Ваймарі нас визволила американська армія.

Американські солдати, які прибули на великих машинах, кидали нам їжу. Пам'ятаю консерви, білий хліб і густий сірий шоколад. Ми всі були голодні, але нас попереджали: не їжте занадто багато і занадто швидко. Тим не менш, було багато смертей і шлунково-кишкових захворювань.

Ми вижили завдяки сильній волі моєї мами, яка не піддавалася відчаю, боролася з бідною, сподівалася на свободу, вірила в Божий захист.

Те, що я пережила в окупованій Варшаві, у таборі Равенсбрюк і потім в інших місцях Німеччини, а також на марші смерті, сформувало все моє життя, моє ставлення до людей і світу.

Після закінчення війни я залишалася в Німеччині з мамою до середини 1946 року в установах, створених американцями для догляду за визволеними жертвами. Ми перебували досить довгий час у Людвігсбурзі та Штуттгарті в таборах, створених для поляків. Із січня по травень 1946 року я відвідувала 4-й клас початкової школи в Штуттгарті, а моя мати працювала в адміністрації та культурному секторі. У липні 1946 року ми повернулися до Польщі, отримавши офіційну звістку про смерть батька.

Повернувшись на батьківщину, ми зіткнулися з жорстокою реальністю – Варшава і вся країна лежали в руїнах. Мільйонам поляків довелося почати нове життя в системі, нав'язаній радянською владою. Зруйновані будинки та робочі місця, втрачене майно, закатовані або вбиті члени родини. Ми опинилися в дуже важких умовах: без батька, без дому, без майна. Нам знадобилося багато років, щоб досягти певного мінімального рівня життя. Протягом усієї своєї юності я дуже сильно відчувала відсутність батька і велику тугу за ним.

Після нашого повернення до Польщі ми жили спочатку у родичів за межами Варшави, потім із жовтня 1946 року – у знайомих у Варшаві. У липні 1947 року мамі виділили кімнату у квартирі, де вже жили дві родини, і тільки в 1966 році ми з мамою, вже з чоловіком і сином,

з змогли переїхати в нашу першу власну квартиру. Це дає певне враження про післявоєнну ситуацію у Варшаві.

У жовтні 1946 року моя мати, вдова окупаційного службовця, почала працювати в бухгалтерії Варшавського міського газового управління, а я повернулася до початкової школи. Я закінчила середню школу в 1953 році і потім Варшавську політехніку в 1959 році, отримавши ступінь магістра точного машинобудування. Протягом 40 років я працювала у Центральному відомстві мір і ваги.

Я поєднувала інтенсивну професійну діяльність із сімейним життям. Із чоловіком і маленькими дітьми ми весь час жили з мамою. В останні роки її життя я доглядала за нею, коли вона тяжко захворіла. Ми були також поруч із нею, поки вона не померла в грудні 1971 року.

Події війни «супроводжують» мене весь час. Це було неймовірною подією для мене та моєї родини, коли ми отримали батьків перстень-печатку, шлюбну обручку та кишеньковий годинник із Бад-Арользена у 2001 році – через 57 років після його смерті.

Моя мама не дожила до цієї несподіваної події. Я згадую свою маму з ніжністю, з вдячністю як духовно сильну людину, але дуже сумну після війни. Вона втратила чоловіка, свої речі, але силою волі створила для нас новий дім. Проте вона не хотіла ні згадувати воєнні роки, ні брати участь в роботі організацій колишніх в'язнів, ані брати участь у їхніх заходах.

Досить пізно – у 2000 році – я долучилася до Асоціації колишніх в'язнів концтабору Нойенгамме, а також до роботи Асоціації колишніх в'язнів концтабору Равенсбрюк і є членом Міжнародного комітету Равенсбрюку.

Із кількома людьми з «нашого» транспорту я зв'язалася і підтримувала зв'язок. До сьогодні я спілкуюся з Євою Желеховською-Штольцман, яка зараз живе у Кракові. Наших батьків разом забрали до концентраційного табору Нойенгамме та вони померли там із різницею у місяць: мій батько 8 грудня 1944 року, а батько Єви (№ 54946) – 8 січня 1945 року. Ми були в наметі з нашими матерями в концтаборі Равенсбрюк, а потім на цегельні.

Можливість покласти квіти до меморіалів Равенсбрюк і Нойенгамме та вшанувати пам'ять усіх тих, хто там загинув, є для нас особливою подією.

Мій досвідом війни та поневірянь сьогодні – у Європі XXI століття – розділяють сотні тисяч громадян України. Мабуть, пам'яті про Другу світову війну було недостатньо, щоб приборкати військове насильство та агресію росії. У четвер, 24 лютого 2022 року, закінчилася Європа, яку ми разом створювали у повоєнні десятиліття. Ось знову – мільйони

людей, які тужать через смерть близьких, повинні починати своє життя заново і відбудувати свої домівки та країни. Але ж коли?

Нам потрібна солідарність усіх держав у прагненні припинити військові дії та звільнити Україну.

Закликаю та звертаюся до політиків припинити насильство та злочини росії-агресора.

Дякую вам за увагу!

Translation / Übersetzung: Bogdan Storokha

Бальбіна Реболяр

Доктор Петер Ченчер, перший бургомістр вільного ганзейського міста Гамбурга,
професор, доктор Олівер фон Врохем, голова Гамбурзького фонду меморіалів та освітніх
установ,

пані Клаудія Рот, міністерка культури та ЗМІ,

Шановні депортовані та ті, хто вижив,

Шановна пані Мартіне Леттери, президентка Amicale Internationale (Міжнародна Асоціація
Національних Організацій виживших в Ноєнгамме), друзі, члени Amicale Internationale,
шановні представники громадських організацій, пані та панове,

Для мене велика честь звернутися до Вас на цьому щорічному вшануванні 78-ї річниці
визволення концтабору Ноєнгамме.

У якості президентки Amical de Neuengamme (Міжнародна Асоціація Національних
Організацій виживших в Ноєнгамме) Іспанії, я хотіла б насамперед згадати тих, хто тут
загинув, і тих, хто вижив, тих, хто страждав, тих, хто жив без свободи, тих, кого
використовували на примусових роботах, тих, кого били, кували, над ким знущалися, хто
страждав від голоду і поневірянь..., їх та їхні родини.

Я донька депортованого. Мій батько, Еварісто Реболяр, уродженець Астурії (Іспанія),
працював разом зі своїм батьком рибалкою. Вся родина, через свою республіканську та
демократичну позицію, виступила проти державного перевороту, здійсненого
фашистськими військовими для знищення демократії в Іспанії. Він записався добровольцем і
після падіння Північного фронту продовжив боротьбу в Каталонії, де був поранений.
Наприкінці війни він опинився в еміграції у Франції та був інтернований в Аржелес-сюр-Мер.
В Іспанії проти його родини були застосовані репресивні заходи. Його батька застрелили, а
сестру заарештували. Не маючи змоги повернутися до Іспанії, він приєднався до СТЕ
(Compagnies de travailleurs étrangers/Організації іноземних працівників). У 1940 році він
опинився на лінії Мажино і втік на південь, рятуючись від німецького вторгнення. Через
деякий час був заарештований і кинутий до в'язниці Клерво, а потім переведений до таборів
Руїльє, Вов та Комп'єнь-Руаяльє. 21 травня його депортували до Ноєнгамме, де він отримав
номер 32042.

Він був в комендатурі Гельмштедта-Бендорфа. Зрештою, його перевели до Вьоббеліна, де він пізніше був звільнений американською армією. Потім він опинився в еміграції у Франції, а в 1949 році повернувся до Іспанії, де одружився і народив двох дітей, нас, які досі живі.

Цей щойно описаний мною життєвий шлях характерний для переважної більшості іспанців. Ця історія із націонал-соціалістичним нутром почалася ще до нацистського вторгнення у Францію. Ці люди вже закінчили понад дворічну війну проти фашистського уряду Франко, який підтримували нацистська Німеччина та італійські фашисти.

Найважливішою групою іспанських депортованих - понад 70% - були бійці-республіканці, які записалися в загони французької армії, що розвалилася в 1940 році після нападу на Францію. Вони вдруге воювали проти фашистського варварства. Захоплені в полон як французи, вони у 1940/1941 роках опинилися як особи без громадянства в концтаборі Маутхаузен.

Іншою групою були республіканці, які брали участь у французькому Русі Опору, в макі, в організаціях спротиву..., і які врешті-решт були депортовані до різних концентраційних таборів Рейху. Їх вивозили до цих моторошних місць починаючи з 1942 року. Серед іншого також до Ноєнгамме, де, за оцінками, перебувало 750 іспанців.

Збереглися рідкісні свідчення іспанців, які перебували в цьому таборі. Дозвольте мені поділитися з Вами рядками, які Франсіско Кастільо надиктував своїм дітям:

"Ми приїхали до табору наприкінці травня. Потім нас відвезли до віддаленої комендатури. Літо і осінь були складними, але зима була неймовірно виснажливою. Того року в Німеччині було страшенно холодно, до мінус 20 градусів. Нам доводилося вставати о 5-й годині ранку. Щойно прокинувшись, ми мусили вишикуватись в шеренгу. Одягнені в смугастий одяг і дерев'яні черевики, ми повинні були чекати, поки нас перерахують, а потім ще раз перерахують. Щоранку ми бачили щонайменше сім або вісім мертвих чоловіків, які лежали на землі, померлі від холоду, голоду і виснаження.

Потім нам доводилося йти пішки два-три кілометри до фабрики. Вмираючі від виснаження чоловіки, від яких, здавалося, залишилися самі кістки, рухалися, як машини. Їм протистояла відточена структура СС та їхня безжальність. Їхньою метою було знищити нас, принизити, зламати нас морально.

Однак у цій складній ситуації серед людських поневірянь та занепаду існував великий дух солідарності і навіть таємна політична організація. Коли з кимось із нас жорстоко

поводилися або він лежав у лазареті, де чоловіки майже голодували, кожен залишав трохи свого супу, і ми намагалися віддати його найслабшому з-поміж нас.

Двічі мене засуджували до 25 ударів палицею. Били до повної втрати свідомості. Після другого разу мене забрали до лазарету. Коли мене евакуювали, я як раз перебував там. Я втік і приєднався до групи в'язнів табору. Потім нами опікувалася радянська армія".

Але були й інші в'язні, про яких ми хочемо згадати: члени Інтернаціональних бригад, які воювали пліч-о-пліч з нашим народом і які завжди зберігали в своїх палких серцях Іспанію. Деякі з них отримали наше громадянство ще на початку громадянської війни. Інші, на жаль, змогли отримати його лише через багато років. Воно було надане їм іспанським урядом в рамках першого закону про історичну пам'ять. Ми пам'ятаємо про них!

Ми також не забуваємо нащадків тисяч євреїв, які внаслідок антисемітських законів були вигнані з Іспанії і розсіяні по всій Європі. "Сефардів", які врешті-решт були депортовані і зустрілися у нацистських таборах з великою кількістю іспанців. Є багато свідчень наших співвітчизників про те що, вони були розчулені, коли зустрічали в таборах євреїв, які розмовляли нашою мовою. Вони ніколи не забували Сефарад, свою Іспанію, якої їм дуже не вистачало! Ми зобов'язані згадати тут усіх єврейських жертв Голокосту, багато з яких були також нашими сестрами і братами. Вони говорили тією ж мовою, що й іспанці і відчували себе іспанцями. Сьогодні їхні нащадки - в якості відшкодування - можуть отримати іспанське громадянство. Ми ніколи не забудемо про них!

Коли табори були звільнені, це звільнення для іспанців ще не було остаточним, оскільки - як уже згадувалося - вони були особами без громадянства. Не слід забувати, що триумфальний наступ союзників поклав край фашизму в Німеччині, Італії та окупованих країнах, тоді як в Іспанії диктатор продовжував правити аж до 1975 року.

Багато хто повернувся набагато пізніше, і завіса мовчання приховала будь-який натяк на свободу в Іспанії. Тож нам доводилося виживати протягом усього періоду диктатури. Як сказав галісійський поет Феррейро, це була "довга ніч з каменю".

У франкістській Іспанії ніхто не цікавився питанням депортованих, а коли демократія поступово проклала собі шлях, спочатку ще не існувало політики пам'яті.

І після всіх цих уроків, після такої кількості варварства і такої довгої та жахливої війни, сьогодні ми змушені спостерігати, як фашистські рухи відроджуються в Європі, навіть у нашій Іспанії. Ми бачимо потужність цієї хвилі, яка охопила частину суспільства.

Попередження в розповідях іспанських депортованих у французькому вигнанні, які досі звучали для нас дивно і які нагадували про небезпеку фашизму в Європі в 60-х і 70-х роках минулого століття, тепер збуваються. Ми не маємо зупинятися. Політика пам'яті стає все більш необхідною, наша зброя - боротьба із забуттям. Хорошим прикладом є цей меморіал, збудований містом Гамбург. Ми дуже вдячні за нього.

Сьогодні, в результаті російського вторгнення в Україну, ми спостерігаємо ситуацію, про яку ми також повинні сказати. Я погоджуюся з тим, що президент французької Amicale de Neuengamme зауважив на цьому форумі минулого року. Ми вважаємо, що Європа знаходиться у небезпеці, і неприпустимо, щоб така вільна нація, як Україна, була окупована Росією. Ризик очевидний, і ми повинні бути згуртовані в рамках інституцій нашої спільноти.

Завтра іспанська організація Amical de Neuengamme урочисто відкриє тут стіну в меморіальному сквері, присвячену бійцям іспанського руху опору та учасникам інтернаціональних бригад, які воювали, як наші сестри і брати, під час першої спроби дати відсіч фашизму.

Насамкінець, я хотіла б вшанувати з цієї трибуни пам'ять депортованого, чия історія представляє для всіх нас історичний синтез наших страждань: Мігель Карнер. Він був німцем, який втік від нацизму і працював в Іспанії, став іспанцем, брав участь у війні як республіканець і приєднався до Інтернаціональних бригад. Після падіння Каталонії він виїхав в еміграцію до Франції.

Він боровся проти нацистів разом із групою іспанців у лавах Руху опору. Після арешту гестапо він був депортований до Ноєнгамме. Коли його звільнили, він повернувся до Франції, в Каркассон, і став членом французької Amicale de Neuengamme та Асоціації іспанських депортованих.

Нижче я хотіла б процитувати його слова, проголошені у 1969 році, які є актуальними й сьогодні:

"Ми, ті, хто вижив, кричали і присягалися: "НІКОЛИ ЗНОВУ". Облишмо ненависть, але й не забуваймо.... Світ і особливо молодь повинні бути проінформовані та попереджені. Фашизм не був викорінений.

Мир ще не здобуто, завжди є війни. Голуб гарно літає зі своєю оливковою гілкою в усі куточки світу, але, на жаль, під його крилами часто ховаються ті чортові боєприпаси.

Цей заклик [до миру] все ще залишається актуальним. Його повинні читати не тільки ми, але всі люди, вся молодь. Він повинен бути перекладений на всі мови, і його звук повинен відлунювати в усіх куточках світу.

Ми всі хочемо миру в суспільстві, між людьми, хочемо мати роботу, хліб і достаток. Для того, щоб одного дня, незабаром, ці бажання могли здійснитися, ми повинні залишатися ОБ'ЄДНАННИМИ. Об'єднаймося ще сильніше і дружніше, щоб досягти рівності для всіх депортованих і для їхніх родин.

Слава тим, хто захищав і продовжує захищати мир".

Щиро дякую!

Translation / Übersetzung: Natalia Kulabukha

Клаудія Рот

Я рада і вдячна,

шановна Лівіє Френкель,

шановний Натане Гроссманн,

шановна Діто Краус,

шановна Елізабет Мазур-Кішиновскі,

шановна Барбаро Пьотровська,

бути сьогодні тут з Вами. Ви приїхали до Нойенгамме з Варшави, Праги, Стокгольма та Мюнхена. З тими, що пережили ті страшні часи, а також свідками. Дехто з Вас часто повертався сюди зі своїми родичами, дітьми та онуками. Це ніколи не була подорож з легким багажем. Для тих, хто вижив, пам'ятати також означає тримати рану відкритою. Я дуже дякую всім Вам за це. Дякую за те, що Ви приїхали і за Вашу відданість протягом останніх десятиліть.

За 78 років тут було створено місце солідарності, солідарності з тими, хто був депортований сюди, позбавлений волі, підданий тортурам і вбивствам, і хто вже не зміг покинути це місце. Але між Вами, між тими, хто вижив, і Вашими родичами також виник зв'язок. Тепер на території меморіалу є місце, присвячене цим думкам поколінь, що живуть разом.

Завтра, шановна пані Реболлар, Ви приєднаєтеся до інших родичів колишніх іспанських в'язнів, членів Інтернаціональних бригад, "червоних іспанців" та інших противників режиму Франко, щоб відкрити меморіал членам їхніх родин, які вижили. Дякуємо Вам за Вашу прихильність. І дякую, що прийшли.

Багато доріг ведуть до цього місця, з далекої Іспанії, України та Росії, з Франції та Бельгії, з Італії та Греції, Нідерландів та Данії.

Це були шляхи понад 80 000 чоловіків і понад 13 000 жінок, які були зареєстровані під номером в'язня в концентраційному таборі Нойенгамме. Ще 5900 в'язнів не були зареєстровані або були зареєстровані окремо. Щонайменше 42 900 людей було вбито в Нойенгамме.

Те, що шляхи, якими вони були змушені йти сюди, з'єднують нас сьогодні, з'єднують нас знову - як європейців, стало можливим лише ціною пам'яті.

Без Вас, свідків, це було б неможливо. Це Ваша заслуга. І наш обов'язок - передати те, що ми пам'ятаємо.

Американський історик Омер Бартов описав у чудовій книзі про рідне місто його родини у Східній Галичині, як це можна зробити через покоління і без безпосередньої участі свідків: Він почав свої пошуки пізно. Всі люди, які могли пам'ятати більше, ніж його мати, були мертві. Лише кілька вцілілих сімейних фотографій були підписані. І все ж йому вдалося дізнатися багато, дуже багато про історію міста, яке його мати залишила десятиліттями раніше: він зміг розшукати тих, хто вижив, поговорити з їхніми нащадками, зібрати свідчення очевидців.

І, зрештою, він дізнався ще дещо з історії цього міста: що всі ми (цитую):

"є лише ланками в крихкому, але напрочуд міцному ланцюгу поколінь, доля і боротьби, в якому безперервно розгортаються історичні події. Ким ми є і що ми пам'ятаємо, як виховуємо своїх дітей, що говоримо і в що віримо, що любимо і що зневажаємо - все це завдячує взаємодії випадкових збігів з людськими діями - нашими власними діями і діями наших предків, з добрих чи поганих причин, свідомими чи бездумними".

Історія, каже Бартов, у цьому сенсі завжди є також сімейною історією, далеким відлунням втраченого, але ніколи не забутого часу.

Усе, що описує тут історик Омар Бартов, я знайшла у мультимедійному проекті виставки #Was willst Du tun (Що ти робитимеш), у розповідях молодих, старших і літніх людей, які простежують історії своїх родин. Цікавість, вагання, а також здригання від досвіду, якого не хотілося б мати. Я змогла це почути і побачити.

Проект завершився минулого року, але виставка все ще доступна онлайн і містить відеокліпи та освітні матеріали для пошуку. Я, безумовно, рекомендую її не лише тому, що вона була профінансована Федеральним урядом у справах культури та ЗМІ, програма "Молодь пам'ятає". Я рекомендую її тому, що це цікавий досвід - спостерігати, як молоді жінки і чоловіки, зокрема, роздумують над власною історією через серію матеріалів на різні історичні теми.

Одне речення молодої жінки, яка намагалася простежити шлях свого дідуса як солдата Вермахту через Радянський Союз, залишилося в моїй пам'яті особливо чітким. Це своєрідний висновок:

Що для неї особливо важливо в демократії, каже вона, так це те, що завдяки їй ми можемо розвивати суспільство, в якому кожен має своє місце, і в якому кожного приймають і сприймають таким, яким він є.

Я думаю, що це речення є не лише точним описом демократії. Це також вираз того, чого може досягти робота з вшанування пам'яті в найкращому випадку: Просвітництва та політичної освіти. Ми залишаємося відданими цій місії.

Translation / Übersetzung: Marta Rosavytzka